चतुर्थोऽध्यायः

सुबन्त शब्दों की रूपावली

अजन्त पुलिंग (अकारान्त पुलिंग-शब्द)

''राम''

विभक्ति	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्र० वि०	रामः	रामौ	रामाः
द्वि० वि०	रामम्	रामौ	रामान्
तृ० वि०	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
च० वि०	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
पं० वि०	रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
ष० वि०	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
स० वि०	रामे	रामयोः	रामेषु
सम्बोधन	हे राम!	हे रामौ!	हे रामाः!

सर्वनाम को छोड़कर बालक, देव, नर, अश्व, सूर्य आदि सभी अकारान्त पुलिंग शब्दों के रूप ''राम'' के रूपों के समान चलते हैं।

नोट :- समान रूपों को चलाने में ''णत्वविधान'' का ध्यान रखना चाहिए स्वरों (अ, आ, इ, ई, आदि) ह, य्, ऱ्, व्, ऱ्, पवर्ग, कवर्ग, अ और न् के बीच के आने पर भी ऱ् ऋ, ऋ और ष् के बाद ''न्'' को ण् हो जाता है। जैसे :-

णत्वविधान में – रामेण, रामाणाम्।

णत्वविधान रहित में – बालकेन, बालकानाम्।

राम की भाँति निम्नलिखित शब्दों के रूप चलते हैं :-

नरः = मनुष्य	बालः = बाल	शिष्यः = शिष्य
सूयः = सूर्य	पुत्रः = पुत्र	जनकः = पिता
चन्द्रः = चाँद	खगः = पक्षी	नृपः = राजा
प्राज्ञः = विद्वान्	खलः = दुष्ट	गजः = हाथी
करः = हाथ	अनलः = वायु	अनलः = आग
पिकः = कोयल	द्विरेफः = भौंरा	तुरगः = घोड़ा
वानरः = बन्दर	सज्जनः = अच्छा आदमी	दुर्जनः = बुरा आदमी
कपोतः = कबूतर	सिंहः = शेर	अजः = बकरा
देवः = देवता	पितृव्यः = चाचा	मातुलः = मामा

अकारान्त-नपुंसकलिंग शब्द

	फल			गृह (घह)		
विभक्ति	एकव०	द्विव०	बहुव०	एकव०	द्वि०	बहुव०
प्र० वि०	फलम्	फले	फलानि	गृहम्	गृहे	गृहाणि
द्वि० वि०	फलम्	फले	फलानि	गृहम्	गृहे	गृहाणि
तृ० वि०	फलेन	फलाभ्याम्	फलैः	गृहेण	गृहाभ्याम्	गृहैः
च० वि०	फलाय	फलाभ्याम्	फलेभ्यः	गृहाय	गृहाभ्याम्	गृहेभ्यः
पं वि०	फलात्	फलाभ्याम्	फलेभ्यः	गृहात्	गृहाभ्याम्	गृहेभ्यः
ष० वि०	फलस्य	फलयोः	फलानाम्	गृहस्य	गृहयोः	गृहाणाम्
स० वि०	फले	फलयोः	फलेषु	गृहे	गृहयोः	गृहेषु
संबोधन	हे फल !	हे फले !	हे फलामि !	हे गृह !	हे गृहे !	हे गृहाणि।

अनुरूप- शब्द

मित्रम् = दोस्त	नेत्रम् = आँख	रत्नम् = मणि
जलजम् = कमल	कुसुमम् = फूल	जलम् = जल
वनम् = वन	दुःखम् = दुःख	सुखम् = सुख
नयनम् = आँख	पुष्पम् = फूल	पुस्तकम् = पुस्तक

दिनम्, पापम्, भोजनम्, वचनम्, मौनम्, आम्रम्, जीवनम्, लेखनम्, श्रवणम्, सलिलम्, अन्नम्, शरीरम्, छत्रम्, चित्रम्, तृणम् आदि सभी अकारान्त नपुंसकलिंग शब्दों के रूप इसी प्रकार चलते हैं। न् को ण् का नियम विधान पूर्ववत् ही होगा।

अकारान्त-स्त्रीलिंग-शब्द

	रमा (लक्ष्मी)			लता (बेल)		
वि०	एकव०	द्विव०	बहुव०	एकव०	द्विव०	बहुव०
प्र०	रमा	रमे	रमाः	लता	लते	लताः
द्वि०	रमाम्	रमे	रमाः	लताम्	लते	लताः
तृ०	रमया	रमाभ्याम्	रमाभिः	लतया	लताभ्याम्	लताभि
च०	रमायै	रमाभ्याम्	रमाभ्यः	लतायै	लताभ्याम्	लताभ्यः
पं०	रमायाः	रमाभ्याम्	रमाभ्यः	लतायाः	लताभ्याम्	लताभ्यः
ष०	रमायाः	रमयोः	रमाणाम्	लतायाः	लतयोः	लतानाम्
स०	रमायाम्	रमयोः	रमासु	लतायाम्	लतयोः	लतासु
सं०	हे रमे !	हे रमे !	हे रमाः !	हे लते !	हे लते !	हे लताः।

अनुरूप शब्द

छात्रा	पाठशाला	क्रीड़ा,	कथा,	कन्या,	वसुधा
सुधा	निसा,	विद्या,	सीता,	राधा,	वनिता
गंगा,	यमुना,	प्रभा,	कान्ता,	श्रद्धा,	अजा
वार्ता,	चिन्ता,	रेखा,	शाखा,	माला,	बाला,

आदि सभी आकारान्त स्त्रीलिंग शब्दों के रूप इसी प्रकार चलते हैं।